

TARİH NASIL YAZILMALIDIR?¹ Ahmed Selahaddin Bey²

Çeviriyazı:

Sezai ÖZTAŞ³
Ahmet Tuna SÜRENOĞLU⁴

Herbert Spenser (Spencer)⁵ diyor ki:

“Tarih namı altında gençlere verilen ma’lumat hayatta bir rehber olmak üzere hiçbir kıymeti haiz değildir. Mekteplere mahsus tarih kitaplarıyla kehiller için yazılan daha ciddi asâr da münderiç vekayi’ meyanında muamelât-ı siyasiyenin hakiki esaslarını ifham edecek vukuata tesadüf olunamaz. Çocuklarımız, hükümdaranın teracim-i ahvalinden başka bir şey öğrenmiyorlar. Bu ise, hükümet-i ictimaiyyeyi çok tenvir etmez. Saray entrikalarını, cemiyet-i fesadiyyeyi, iğtisâbâtı ve buna mümâsil şeyleri, bunlar da medhaldar olan eşhasın bütün isimleriyle beraber ezberden bilmek, terakki-i milletin esbabı hakkında bize çok şey öğretmez.

Okuyoruz ki: (Filan devirde hükümet için bir ihtilaf zuhur etti ve bu ihtilaf, harbe müncer oldu. Kumandanlar ve erkan maiyyeti falan ve filan isimlerle yad olunurdu. Her birinin şu kadar bin piyade şu kadar bin süvarisi ve şu kadar topu vardı. Taburlarını şu veya bu suretle tertib ve şöyle manevra, böyle hücum veya ricat ettiler. Gündüzün saat bilmem kaçında şu hezimete duçar veya muvaffakiyete nail oldular. Falan harekette bir general telef ve bir alay müzmahil oldu ve harbin bütün keşmekeşlerinden sonra muzafferiyet, ordulardan birinde veya diğerinde kaldı. Elhasıl şu kadar insan telef, şu kadar mecruh ve şu kadar esir oldu)

¹ *Mülkiye*, Sene 1, Numara 7, Cilt 2, 1 Ağustos 1325 (14 Ağustos 1909), s. 41-50.

² Hukukçu, akademisyen, siyaset bilimci, (d. 1878 – ö. 1920).

³ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sezaioztas@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1742-4200.

⁴ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Balkan Araştırmaları Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, atunasurenoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7278-9723.

⁵ Herbert Spencer: 1820-1903 yıllarında yaşamış, İngiliz filozof ve sosyolog.

Şu hikâyeyi terhib eden bütün teferruat-ı müterâkime içinde sizin ehl-i vatan (Citoyen)⁶ sıfatıyla hatt-ı hareketinize yarayabilecek tek bir ma'lumat bulunabilir mi?

Farz ediniz ki tarihin zikrettiği bilcümle muharebenin tafsilatını kemal-i ihtimam ile mütala'a ettiniz, gelecek intihabatta reyiniz, daha ziyade makrun sevab olabilecek mi? Lakin bunlar, vakayi'dir, vuku'at-ı mühimmedir diyeceksiniz. Şüphesiz bunlar vakayi'dir (Eğer kısmen veya külliyyen farziyatdan ibaret değilse) ve birçok fikirler için bunlar mühim olabilirler. Lakin bu, bilmesi nafi' olmağı hiçbir vechile istilzam etmez. Gayr-ı tabii veya marazi bir düşünüş, hemen hiç de kıymeti olmayan şeylere iâre-i kıymet eder. Bir lale meraklısı nadir bir lale soğanını, ağırlığına altuna vermez. Öyle adamlar vardır ki onlar için eski zamandan kalma çatlak bir porselen kabın kötü bir parçası, şayan-ı arzu bir servettir. Bir takımı da vardır ki bir canının bazı eşyasını metrukat-ı mukaddeseden add ile bahalı te'diye ederler.

Bu meyil ve rağbet, mevzularının kıymet-i hakikiyesine miyas olur denilebilir mi? Şüphesiz ki hayır! Bazı vaka'i tarihiyenin nakil ve rivayetinde duyulan haz, onların kıymetini isbat etmez. Bu kıymetin ne olabileceği hakkında bir fikir edinmek için bu ma'lumatın ne işe yaradığını kendi kendimize sorgulamamız icab eder. Şayet biri gelse de size "dün komşunuzun kedisi yavruladı" dese, bu hadisenin bilinmesini sizin için kıymetsiz olduğunu beyan edersiniz. Gerçi bu bir hadise ise de siz bunun fa'idesiz bir hadise, hatta hareketiniz üzerine hiçbir suretle tesir edemeyecek, hayat-ı mükemmeliyeye vasıl olmak için size bir mua'veneti görülemeyecek bir hadise olduğunu takdir edersiniz.

İşte, tarihi denilen kütle-i azime-i hadisatı da aynı tetkike tabi tutunuz, aynı neticeye dest-res olursunuz. Bunlar, öyle veka'idir ki hiçbir netice çıkarılamaz. Vukuat-ı muhâkkîye, tensik ve tertîbe elverişsizdir. İtlağ-ı hadisatın başlıca faidesi esasat meslek, vücuda getirmek olduğu halde bahs olunan merviyat bu hususa gayr-i salihdir.

Eğer isterseniz, onları, anlamak için okuyunuz. Fakat orada bir menba'-i irfan buldum diye öğünmeyiniz.

Hakiki tarihi teşkil eden şey tarihe dair yazılan eserlerde tamamen mensî kalmıştır. Ancak birkaç seneden beridir ki müverrihler, cidden nafi' olabilecek ma'lumatı bir dereceye kadar verebilmektedirler. A'sar-ı maziye de kral, hep; kavim hiç olduğu gibi eski tarih kitaplarında da kralların harekâtı bütün tavsîfât ve tasvîrâtı teşkil eder ve hayat-ı milliye, müzlim bir

⁶ Fransızca vatandaşlık anlamına gelmektedir.

safha-i taliyede kalırdı. İdare olunanların hayrı, idare edenlerin menâfinden daha ziyade nazar-ı dikkate alındığı Şu son zamanlarda müverrihler, terakki-i ictimâ'i hâdisatını mütâlaa'ya koyuldular.

Bizim için bilinmesi lazım olan fen, cemiyetin tarihi tabiiyesidir. Bir milletin nasıl büyüdüğünü, ne yolda teşekkül ettiğini anlamaklığımıza medar olan kaffe-i hadisatı bilmeye ihtiyacımız vardır. Bu hadisat meyânında o milletin malik olduğu hükümet hakkında bir mütalaa'-i icmalîye hasıl etmek ve fakat bu hükümeti icra eden eşhas hakkında mümkün olduğu kadar az lâfezenlik eylemek ve bilakis esasât, metodlar, hurafat ve ebatıl, tağayyurât-ı fasîde-i ahlakîyeye dair mümkün mertebe çok tafsilat vermek icab eder. Bu izahat, yalnız hükümet-i merkezîyeye aid olan hususata değil, son taksimata varıncaya kadar hükümât-i mahallîyeye taallik eden cihetlere de Őamil olmalıdır. Kilisenin, hükümet-i ruhaniyenin teşkilatını, mesleğini, derece-i iktidarını, devletiyle münasebatını ve bununla birlikte âyin-i mezhebîyesini, i'tikadatını ve yalnız i'tibar olarak değil, ciddi bir itminan ile inanılıp insanlara kâide-i hareket hükmüne giren efkâr-ı mezhebîyeyi tavsif lüzumu da zahirdir.

Güzellik bazı sınıf-ı ictimaiyenin diğer sınıflar üzerinde icra ettiği hüküm ve nüfuzu da bilmek icab eder. Bu da usul ve merasim-i ictimaiyenin, ünvanların, mektup ve nutuklarda müstâmel ta'biratın tetkikiyle tezahür eder. Kadınların erkeklere, erkeklerin kadınlara, ebeveynin evlatlara, evlatların ebeveyne karşı muâmelâtı da dahil olduğu halde gerek aile beyninde ve gerek yabancılar arasında takib edilen âdât ve mëlûfat-ı avamîde bilmeliyiz.

En mühim esatirden âdî sihirbazlıklara varıncaya kadar mu'tekâdât-ı batıla-i carîye dahi gösterilmelidir. Ondan sonra milletin usul-i sana'tı tasvir ve taksim i'malin ne dereceye kadar götürüldüğü izah olunmalıdır. Hırfet ve san'atın teşkilatını, ve mesela esnaf heyetleri halinde mi bulunduğunu, hadimlerin istihdam edenlerle münasebatı neden ibaret olduğunu, mahsûlâtın hangi tariklerle mevki' tedavüle çıkarıldığını, vesait-i nakliye ve ihtilâtiyenin ne gibi şeylerden mürekkeb bulunduğunu ve takdir-i kıyem alameti ne olduğunu tavzih etmelidir.

Ba'de-i silsile-i merâtib-i ictimaiyenin muhtelif derecelerinde milletin halet-i fikriyesini tasvir etmek icab eder. Milletin tarz-ı mimarisinde, resminde, heykeltraşlığında, musikisinde, elbisesinde, Şiirinde, muhayyilatında terbiye-i bedâ-yi perestisi ne dereceye vasıl olduğunu da irâe eylemelidir. Hayat-ı ruzmerresinin tavsifi de unutulmamalıdır. O kavim de ölür, ağdıye ve hazuzat hakkında da ma'lumat verilmelidir. ...”

Herbert Spenser (Spencer)'in bâlâyâ aynen nakil olunan mutâlaatına nazaran şimdîye kadar mekâtib-i âliye ve îdadiyemizde icra kılınan tedrisatta ve tarih diye kaleme alınan âsarda faideli cihetlerin ihmal ve çok defa mâlâyâniyat ile iştilgal edilmiş olduğu anlaşılır. Tarih, vaka' bellemek değildir. Bir zamanlar muzır diye tarih dersini mekâtibden kaldırmıştılar, maksatları şüphesiz pek leimâne idi. Fakat doğrusu aranırsa “falan hükümdar veya serdar falan memleketi yaktı, yıktı; ahalisini kesti, astı” gibi şehnâmevâri tafsilatın tekâmül-i insaniyete faidesi hiçdir. Mekâtib-i âliyemizde tarih-i Osmani muallimleri, milletin zimâm-ı mukadderatını idare edecek gençlere, bânî-i devlet sultan Osman gaziden, mâhî-i millet Abdülhamid-i saniye kadar gelmiş geçmiş padişahların icraatından bir lisan-ı sitayişle bahsetmekten başka cemiyet-i beşeriyeye faideli ne ma'lumat vermişlerdir? Şimdîye kadar tedris ve te'lif edilen tarihlerin birer masaldan, vaka'nüvislerin methiyehândan farkı nedir?

Tarih, vesaike müstenit olmalıdır. On dokuzuncu asrın sonlarına doğru Almanya ve Fransa'da birçok müellifler, hariciye nezaretlerinin evrak mahzenlerini alt üst ederek, cereyan a'sarın ğubar-ı müterâkimesi altında küçük bir hakikat-i tarihiye, ufak bir faide bulmak için yüz binlerce evrakı tettebbudan yorulmamışlar ve vücuda getirdikleri muhalledâtı, kemal-i itminanıyla okunmak üzere mütefahhıs ve ibret-cü nazarların hars-ı irfanına tevdi eylemişlerdir. Mesela Albert Sorel'in⁷ Fransa inkılab-ı kebirî ve Avrupa ünvanlı eser-i nefisi bunlardan addedilebilir. Vesika müstenit olmayan tevarîhe emniyet olunamaz. Fransa'da (Ernest Lavisse)⁸ ile (Alfred Rambo)⁹'nun taht-ı nezaretinde her faslı benâm mütehassıslar tarafından kaleme alındığı söylenen on iki cilt tarih-i umumiyenin bile birçok cihetleri yanlıştır. Geçen kanun-i sani'de bir gazetede yazıldığı küçük bir icmal-i siyasiyede Rusya- Devlet-i Aliye muharebesine dair mezkûr Laviss tarihine müsteniden serd ettiğim mütalaa, ilk meclis-i mebusanımızın riyasetinde bulunmuş olan Hasan Fehmi Paşa¹⁰ Hazretlerinin muhik bir itirazını davet etmiş ve en mühim asar-ı tarihiyyeden sayılan o kitaptaki mutâlaat, müşârünileyh tarafından hakaik ve vesaike müsteniden pek doğru olarak red ve cerh edilmiş idi. Otuz sene evvelki vekayi' böyle olursa üç yüz ve üç bin sene evvelki vekâ'ya (hurafe) den başka bir isim bulunamaz. Meğerki elde hüccet, beyne buluna! İşte o hüccet, vesaik ve evrak-ı devletiyle asar-ı atıka, meskûkât ve mahsulat-ı sanat gibi şeylerden ibarettir.

⁷ Albert Sorel, Fransız tarihçi (d. 1842 – ö. 1906).

⁸ Ernest Lavisse, Fransız tarihçi (d. 1842 - ö. 1922).

⁹ Alfred Rambaud, Fransız politikacı (d. 1842 – ö. 1905).

¹⁰ Hasan Fehmi Paşa, Osmanlı Devleti bürokratu (d. 1836- ö. 1910).

Vesaik, bazen efkar-ı umumiye-i cihan hilafında ifşaatda bulunur, o zaman kıymeti bir kat daha artar. İlcaat-ı siyasiyenin setr ettiği nice hafâya vardır ki ancak mürur-ı zaman ile meydana çıkar. Bir devrin vukuatını esna-yı cereyanında sebt defter iden vakanüvisler, yalnız zevâhiri kaydetmiş olurlar. Zamanın fırka-i temâyülatından, ihtirasat-ı siyasiyesinden masun kalamamak hasebiyle hükümlerinin yanılmaya mâruz olmasından kat’i nazar, hikmet-i idare muktezîyatından olarak muâmelat-ı siyasiyenin safahat-ı muhtelifesinden bazıları kendilerine mekşuf olmadığından ma hasel mesaileri sathî olmaktan kurtulamaz.

Müverrih, mû-şikâf bir müşerrih bî aman bir münekkid olmalıdır. Dimağını hâbâya-yı umura, nazarını ledünniyyât-ı vekayi’e, münevviyat-ı ricale infaz etmeli, gördüğünü, anladığını bî-pervâ söylemelidir. Mümkün mertebe müstakil-ül efkar, cereyan hali ve umumi-i efkardan mütecerred bulunmalıdır. Bizde, hürriyet kelimesini bize ilk öğreten edip-i azam Namık Kemal Bey¹¹ merhum ile 1290 ve 1300 tarihlerine doğru memleketin hayat-ı irfanına hizmeti kabil-i inkar olmayan Ahmet Midhat Efendi’nin¹² tarihe müteallik bazı asarı hüsn-î tarafgiriden azade olamamak itibarıyla kabil-i tenkidir zannederim. Bu zevat-ı muhtereme, Osmanlı tarihini yazmak hususunda her halde kendilerinden çok fazla bir himmet sarf etmiş olan (Hammer¹³)’in her dediğini, bilhassa mesalik-i padişahâni tenkiden yazdığı her şeyi red ve cerh etmek için büyük bir tehâlük ve hatta hiddet göstermişler, aynı müellifin bêcâ olmayan sitâyişlerini tehatti etmeyerek ekseriyyâ zemmi red, medhi kabul eylemişlerdir. Halbuki tarih, yalnız bir dâsitan-î mefâhir-i milliye değildir. Hakayik, yazılmalıdır. Osmanlı padişahları, kusurdan münezzeh, lâ yuhti addedilmemelidir. Yıldırım Bayezid’in Timurlenk’in notasına verdiği cevap “Ya eyyühe’l- Kelbi’l Vakûriül Mevsûm bi’t- Teymur” hitabıyla başladığı sahih ise Osmanlı padişahının diploması lisanındaki şu gızet, tenkid edilmek icab edeceği gibi Sultan Selim-i evvelin fütuhât-ı azimesi, boş yere vüzerasını öldürtmesinin gaddâr-âne mua’mele olduğunu söylemeğe mani’ olmamalıdır. Bir ecnebi müverrih, bu hakikatleri yazsa, lisan-i şedidül beyan Kemal’in sürekli bombardımanlarıyla recm olunurdu.

Kemal’in hürriyetperverliği ile bu temâyülâtını mütebâyin görenler, merhumun her şeyden evvel pek nasyonalist olduğunu, kendisinde aşk-ı millinin taassub derecesine vardığını nazar-ı dikkate almalıdır ki, merhum, ateşin bir hürriyetperest, mükemmel bir muharrir, büyük bir edip ve şair,

¹¹ Namık Kemal, Türk yazar, şair, tarihçi (d. 1840 – ö. 1888).

¹² Ahmet Mithat Efendi, edebiyatçı, yazar (d. 1844 - ö. 1912).

¹³ Joseph Von Hammer- Purgstall, Avusturyalı tarihçi, diplomat (d. 1774- ö. 1856).

belki iyi bir temaşanüvis, müthiş bir revolüsyoner olabilir. Fakat bir müverrih değildir. Bununla onun hayran olduğumuz mükemmeliyet-i insaniyesine hâlel gelmez.

Hiç kimse, zaman ve mekânın, muhitinin te'siratından masun kalamaz. Lakin müverrih ihtirasat-ı hâliye ağrâz-ı siyasiyenin telkinat muzilesinden mehmâemken tearrîye çalışmalıdır. Zaten bunun içindir ki vekâyın, teferruatı gaib edilmeksizin, hissiyat-ı şahsiye üzerindeki te'siratı zâil olduktan sonra yazılması muvafıktır.

Vakayi'a, bir dinin sâliki veya milletin cüz'-i nazarıyla değil bir insan ihata-i rüyetiyle bakmalıdır. Müfrit bir taassub-i dini ve milliyenin te'siriyle gözü kararmış olanlar- öğleyin vapur dumanı renginde güzellikle akşam oldu sananlar gibi - galat-ı hisse duçar olurlar.

Hükemadan ve enstitü a'zâsından (Alfred Fuyye)¹⁴, nokta-i nazar bahsini güzel bir misal ile izah ediyor: New York rasathanesinde bulunan bir râsid, semanın bir parçasını görür ki meşhûdatından bir kısmı Paris rasathanesinden görülemez. Diğer cihetten, Paris rasathanesinde bulunan bir fennişinas da New York da görülmeyen bir takım ecramı temaşa edebilir. Fenni-he'yet ne münhasıran New York rasadının ufk-ı merii semavisiiyle ne de yalnız Paris rasathanesinin saha-i meşhûdatıyla iktifa eder. Bu nukad-ı nazarın heyet mecmuasını telfikiyle umumundan mülhem olur. Her ilimde lazım olan camii. Muhit bir nokta-i nazardır.

Vekayi' üzerinde inhisarı bir (nokta-i nazar) dan tecrid bâsıra edebilenler, bi taraflıkları itibarıyla mesm'û'l-kelim olabilirler.

Herkes, kendini müstakîl'ül- efkâr sanır. Fakat memleketin kuvva-i gâlibesine – ister ferd, ister hey'et olsun – mümâşat-kâr olmayan zekalar, azdır, enderdir. Yok değildir: Çünkü o vakit, hakikat-i tarihiye bulmaktan kat-i ümit etmek lazım gelir. Milyonda bir bile olsa her halde vardır. Zaten bu sebebledir ki canı isteyen masalcı olur, lakin herkes müverrih olamaz.

Tarih günü gününe yazılamaz. Çünkü tarihinde vekayi'n uzun bir tettebbu, mütala'a-i vesaike mütevakkıf olan ledûniyyat da münderic olmak lazımdır. Millet-i Osmaniye'nin mühim bir merhale-i terakkisi, bir devre-i tekâmül olan şu son zamanlarda elle tutulacak kadar yakınıımızda cereyan eden vekayi' şimdi bütün hakayıkıyla hangi bi taraf yazabilir? Vekayi' mezkure hakkında Bâb-ı Âli caddesi kitabçılarının camekanlarını dolduran merd zad asarın tarih huzurunda ne kıymeti vardır? Şimdi herkes, zi-taraf değil midir? Mesela bir zümre hakkında kalbimizin, ruhumuzun müfrit, ölçüsüz sevgisi bizim onlara dair olan hükm-i vicdanımızın bi-tarafâne olmamasının yegane

¹⁴ Alfred Fouillée, Fransız filozof (d. 1838 - ö. 1912).

sebebi değil midir? Kalbimizin tebcil ettiği adamlar, fikren bir hata etmiş olsalar bunu mümkün değil göremeyiz. O kadar severiz ki – hasbülbeşeriyye peygamberlerden bile sadır olan sehivlerin – onlardan sudurine ihtimal veremeyiz. Halbuki bizim gibi kalb ve ruhuyla değil, akıl ve muhakeme eylesin tarih, tebcil ettiği zevatın, tedabirinde nevâkısı – varsa – görür, söyler.

Düşmanlarımız, sevmediklerimiz, farz-ı muhal olarak siyaset-i hariciyeye veya dahiliyemizin ehemmiyetsiz bir noktasında – velev sû-i niyetle velev iyi netice verebileceğinin farkında olmayarak- münasib bir politika ta’kip etmiş olsalar ona iyi diyememek için ne lazım gelirse söyleriz. Bineaenaleyh bir kısma fart-ı muhabbetimiz, diğerine fart-ı husumetimiz bizi bu zamanda bitaraf bulunduramaz. Bizce sevdiklerimizin her yaptığı iyi, nefret ettiklerimizin her yaptığı fenadır. Ciddi bir tarih ise – dediğimiz gibi-sevdiklerimizin yaptıklarının – varsa – hatasını, sevmediklerimizin icraatının – varsa – iyi cihetlerini göstermelidir. şu nokta-i nazardan, bir Tayms (Times), bir Tan muhabiri ma’lumat-ı sahiha alır ve hüsn-i niyet sahibi olursa bizden iyi bir vaka’nüvis olur. Farz edelim ki fikr-i gayrın esiri, hiss-i kalbinin zebunu olmayıp da istiklal fikrisine malik birkaç kişi bulunsun. Hangi kahraman-ı hakikat vardır ki hürriyetin pek alabildiğine yürümesinden mazarrat görüleceği hüküm olunan bir zaman ve mekânda herkesin iyi gördüğünü tenkide kalkışabilsin. Bu, ya tecennün ya intihar demek olur. Mesela Abdülhamid-i Sani devrinde o devrin tarihi tetkik ve neşr olunamaz. Çünkü ne dahilde ne hariçte tetkik-i vesaik muhal, bitaraf, yok gibi.

Bitaraf denince sahib-i zaman olan zat veya zevata muhalif olanlar anlaşılmalıdır. Bilakis bu hilâf-girlik, aleyhe şedid taraftarlık demektir. Selamet tefekküratı muhal bir maraz-ı husumettir. Her halde tarihin leh ve aleyh tarafgirliklerinden azade tevsikat-ı amîkaya müstenit olması icap eder. Yoksa -külfete lüzum yok- sabah gazetelerini birbirine eklemekle mükemmel bir Tarih-i Osmani vücuda gelmiş olur.

Vakanüvislerin mükellef olduğu vecihle tarihin günü gününe yazılması vekayi’n takdir mahiyetine gayr-ı müsaittir. Yunan hükemasından (Solon)¹⁵, Lidya’nın son ve dünyanın en zengin hükümdarı olup “Dünyada bundan bahtiyar kimse var mıdır?” diyen (Krezüs)¹⁶ “bir adamın bahtiyar olduğuna hüküm etmek için sonunu görmek lazımdır” cevabını vermiş.

Vaka’nın, bir hadise-i ictimai’yye hayır ve selametbahş olduğuna hüküm etmek içinde avakıbını görmek iktiza eder. Bu ise biraz zaman mürurine

¹⁵ Solon, Atinalı devlet adamı ve şair Atina demokrasisinin temelini atmıştır (d.? – ö. İÖ. 560).

¹⁶ Kroisos ya da İslâm kaynaklarında Kârün zenginliğiyle bilinen Lidya kralı (d.? ö. İÖ. 546).

vabestedir. Şimdi iyi görülen bir hadisenin – herhangi bir sebeble idame-i nefi’ ve hayr-i kabil olamamaktan dolayı veya ahval-ü şerait-i mütelâhika ile fena bir netice vermesi mümkündür. Bir âli fikrin, namüsaid bir zeminde mevki’-i fi’ile çıkarılması ihtilatat-ı vahime tevlid ederse o bülemlerin sahibi tarih karşısında beceriksiz, basiretsizlikle muâtıb ve muâhiz olur. Muvaffakiyet kazanıyorsa dâhî-i îzam tanılacağından şüphe yoktur.

Her halde tarihin defne dilleriyle çerçevelediği isimler, hüsn-i niyetleriyle me’cur olanlar değil -emellerinin güzelliğini muvaffakiyetiyle tetvic edenlerdir.

Bir vakanüvisin her gördüğünden mâ’il alacak kadar ulûv-şinas olması, bir hadisenin en ruhlu noktalarını görebilmesi icap eder. Herbert Spencer’in istediği gibi ahfadın işine yarayacak ma’lumâtı seçmek için o kudret mevcut olmalıdır. Geçenlerde zat-ı şahanenin her neye azimeti münasebetiyle vaka’nüvis-i muhteremimizin yazdıklarını ceraid-i yevmiyemizden birinde okumuş idim.

Bu Hereke seferi, tarihin iştilal edeceği umurdan mıdır, değil midir? Mesele orada değil. Şu hadiseden alınacak meyile bakalım.

Şüphesiz ki herkesin ihtisatı derece-i vukufiyle mütenasibdir. Sathî bir nazar, havanın güzelliğini, izdihamı, rical-i devletten kimlerin bu tenzihe iştirak ettiğini, vapurların sath-ı rakid-i bahrda husule getirdiği izleri, her ne kasr-ı sahilinin letafetini, alkışları, bayrakları görür, bunları tavsif eder. Şiire de meclub ise – üstad-ı muhterem gibi –

“Cism-i aşk sûreta vapur şeklin gösterir”

Mısra sakiminin selaset-i rekikesiyle meşbuu’l fikr olarak gider, gelir. Çok değil, biraz daha müterakkice bir fikir ise zihnen hakan-ı sabık ile ufak bir mukayese yapar. Onun merdümgerizliğini, halk ile temasta bulunduğu zaman bir hain gibi korktuğunu, milletin önünden bir felaket gibi tevahhuş ettiğini, yeni padişahın ise münisliğini, milletine samimiyetini, onun millet nazarında müşfik, sevimli bir baba gibi cana yakın olduğunu düşünür ve az zamanda husule gelen bu inkılabın ruh-i milletteki intibaa’tını istitlale çalışır. Milletin ötekini, vaktiyle, korka korka, berikini şimdi, seve seve tebcil ettiğini görür.

Nazar-ı ibrete çarpan diğer bir hal vardır ki o da İstanbul’da güçlü kuvvetli yüzbinlerce efrad-i millet atıl ve miskin – “gökten maide nüzulüne” muntazır gibi – mahalle kahvelerinde mevcudiyet-i sefilelerini sürüklemeye çalışırken orada Hereke de beş yaşında masumların gözleri, elleri, ayakları, kolları vatan için müstahsil-i servet bir menba’ kuvvet olması, faa’liyetle fasılasız surette çalışmasıdır.

Muntazam bir darü’s-sınaanın sakf-ı âmiziş-i âmuzi altında kardeşçe toplanan, yüzlerce Müslüman, Hristiyan, kadın, erkek, yaşlı ve çocuk birçok işçinin

semeredar mesaisinin, “faidesiz ağızlar” denilen gayr-i müstahsil müstehliklere telkin ettiği ders-i edepten, herkese ihsan ettiği fazilet-i ictimaiyyeden nasibini alamamak, temaşa-i bedayiden bir hisse-i telezzüzi olmayan i’âmâlar gibi ve hatta bedter olarak – malûliyet-i basiret ile yaşamak değil midir?

Mülkiye 316 Mezunlarından

İstanbul Hukuk Fakültesi Muallimlerinden

Ahmed Selahaddin

28 Haziran sene 325

TARİH NASIL YAZILMALIDIR?

(Sadeleştirilmiş Hali)

Herbert Spenser (Spencer)¹⁷ diyor ki:

“Tarih adı altında gençlere verilen bilgi hayatta bir rehber olmak üzere hiçbir kıymete sahip değildir. Okullara özel tarih kitaplarıyla tembeller için yazılan daha ciddi eserlerde bulunan olaylar dışında siyasi bilginin hakiki esaslarını anlatabilecek olaylara tesadüf olunamaz. Çocuklarımız, hükümdarların biyografilerinden başka bir şey öğrenemiyorlar. Bu ise hükümetin şartlarını çok bilgilendirmez. Saray entrikalarını, kötü cemiyetleri, zorlukları ve buna benzer şeyleri, bunlar da dahil olan kişilerin bütün isimleriyle beraber ezberden bilmek, milletin ilerlemesinin büyümesinin hakkında bize çok şey öğretmez.

Okuyoruz ki: (Filan devirde hükümet için bir anlaşmazlık oldu ve bu anlaşmazlık, savaşa sebep oldu. Kumandanlar ve erkan maiyeti falan ve filan isimleriyle yad olunurdu. Her birinin şu kadar bin piyade şu kadar bin süvarisi ve şu kadar topu vardı. Taburlarını şu veya bu suretle düzen ve şöyle sağa sola öne ve arkaya hareket ettirdi, böyle hücum veya ricat ettiler. Gündüzün saat bilmem kaçında şu hezimete uğradılar veya muvaffakiyete nail oldular. Falan harekette bir general yok oldu ve bir alay yok oldu ve harbin bütün karışıklıklarından sonra muzafferiyet, ordulardan birinde veya diğerinde kaldı. El hasıl şu kadar insan yok oldu, şu kadar yaralandı ve şu kadar esir oldu)

Şu hikayeyi oluşturan bütün ayrıntıların içinde sizin vatandaş sıfatıyla hatt-ı hareketinize yarayabilecek tek bir ma’lumat bulunabilir mi?

¹⁷ Herbert Spenser: 1820-1903 yıllarında yaşamış, İngiliz filozof ve sosyolog.

Farz ediniz ki tarihin zikrettiği bilcümle muharebenin uzun uzun açıklamalarını dikkatle incelediğiniz, gelecek seçimlerde oyunuz, daha ziyade sevaba ulaşmış olabilecek mi? Lakin bunlar, vakayi'dir, vuku'at önemlidir diyeceksiniz. Şüphesiz bunlar vakayi'dir (Eğer kısmen veya tamamen farziyattan ibaret değilse) ve birçok fikirler için bunlar önemli olabilirler. Lakin bu, bilmesi faydalı olmağa hiçbir vecihle icap etmez. Gayr-ı tabii veya beğenilen bir düşünüş, hemen hiç de kıymeti olmayan fikirleri kıymetli kılar. Bir lale meraklısı nadir bir lale soğanını, ağırlığınca altına vermez.

Öyle adamlar vardır ki onlar için eski zamandan kalma çatlak bir porselen kabın kötü bir parçası, bir servete değerdir. Bir takımı da vardır ki bir canının bazı eşyasını ölmüş ve miras bırakılmış kabul ederek pahalı ödeme yaparlar.

Bu meyil ve rağbet, mevzularının gerçekliği kıyaslama olur denilebilir mi? Şüphesiz ki hayır! Bazı vaka'i tarihiyenin nakil ve rivayetinde duyulan haz, onların kıymetini ispat etmez. Bu kıymetin ne olabileceği hakkında bir fikir edinmek için bu bilginin ne işe yaradığını kendi kendimize sorgulamamız icap eder. Şayet biri gelse de size "dün komşunuzun kedisi yavruladı" dese, bu hadisenin bilinmesini sizin için kıymetsiz olduğunu beyan edersiniz. Gerçi bu bir hadise ise de siz bunun önemsiz bir hadise, hatta hareketiniz üzerine hiçbir suretle tesir edemeyecek, hayat-ı mükemmeliyete vasıl olmak için size dikkatle görülemeyecek bir hadise olduğunu takdir edersiniz.

İşte, tarihi denilen ve büyük gösterilen olayları da aynı incelemeye tabi tutunuz, aynı neticeye ulaşmış olursunuz. Bunlar, öyle veka'idir ki hiçbir netice çıkarılamaz. İncelenmeye, düzenlenmeye elverişsizdir. Bu olayların başlıca faydası esasat-ı meslek, vücuda getirmek olduğu halde söylenen bu husus elverişsizdir.

Eğer isterseniz, onları, anlamak için okuyunuz. Fakat orada bir kaynak buldum diye öğünmeyiniz.

Hakiki tarihi teşkil eden şey tarihe dair yazılan eserlerde tamamen hatırdan çıkmıştır. Ancak birkaç seneden beridir ki müverrihler, cidden faydalı olabilecek bilgiyi bir dereceye kadar verebilmektedirler. Geçmişteki alâmetler de kral, hep kavim hiç olduğu gibi tarih kitaplarında kralların hareketi bütün vasıflarını ve tasvirlerini ortaya çıkartır ve hayat-ı milliyeye, mazlum bir şekilde arka planda kalırdı. İdare olunanların hayrı, idare edenlerin faydalarından daha ziyade öneme alındığı şu son zamanlarda müverrihler, büyük olayları toplayıp incelemeye koyuldular.

Bizim için bilinmesi lazım olan fen, cemiyetin tarihi tabiiyesidir. Bir milletin nasıl büyüdüğünü, ne yolda ortaya çıktığını anlamamıza dayanak olan bütün

olayları bilmeye ihtiyacımız vardır. Bu olaylar meyanında o milletin sahip olduğu hükümet hakkında ana hatlarıyla incelemek ve fakat bu hükümeti icra eden kişiler hakkında mümkün olduğu kadar az gevezelik eylemek ve bilakis gerçekler, metodlar, rivayetler ve faydasız, ahlakı bozan şeylere dair mümkün mertebe çok bilgi vermek icab eder. Bu izahat, yalnız hükümet-i merkeziyeye ait olan konularda değil, son taksimata varıncaya kadar hükümât-i mahalliyeyi yücelten tarafları da içine almalıdır. Kilisenin, hükümet-i ruhaniyenin teşkilatını, mesleğini, derece-i iktidarını, devletiyle münasebetini ve bununla birlikte mezheb adetlerini, inançlarını ve yalnız i'tibari olarak değil, ciddi bir emniyet ile inanılıp insanlara kâide-i hareket hükmüne giren inanç fikirlerini vasıfların lüzumu da belli edilmelidir.

Güzellik bazı sınıf-ı ictimaiyenin diğer sınıflar üzerinde icra ettiği hüküm ve nüfuzu da bilmek icap eder. Bu da usul ve tören topluluklarının, ünvanlarını, mektup ve nutuklarda kullanılan tabirlerin incelenmesiyle ortaya çıkarır. Kadınların erkeklere, erkeklerin kadınlara, ebeveynlerin evlatlara, evlatların ebeveynlere karşı muameleleri de dahil olduğu halde gerek aile beyninde ve gerek yabancılar arasında takip edilen alışılmış adetleri de bilmeliyiz.

En mühim masallardan âdi sihirbazlıklara varıncaya kadar inanılıp sahiplenilen dahi gösterilmelidir. Ondan sonra milletin gösteri sanatı yöntemlerini ve taksim i'malin ne dereceye kadar götürüldüğu anlaşılmalıdır. Hurufat ve san'atın teşkilatını ve mesela esnaf heyetleri halinde mi bulunduğunu, hizmetlerin istihdam edenlerle münasebeti neden ibaret olunduğunu, ürünlerinin hangi yollarla yükseğe çıkarıldığını, taşınması ve karşılaştırılmasının ne gibi şeylerden mürekkebe bulunduğunu ve takdir kıymeti alameti ne olduğunu açıklamalıdır

Bunların ardından toplanan mertebelerin muhtelif derecelerinde milletin düşünce halini tasvir etmek icap eder. Milletın tarz-ı mimarisinde, resminde, heykeltıraşlığında, musikisinde, elbisesinde, şiirinde, hayal ettiği sanatkarlığı ne dereceye vasıl olduğunu da fikir eylemelidir. Günlük hayatı nitelemek de unutulmamalıdır. O kavim de ölü, gıdalar ve hazları hakkında da bilgi verilmelidir. ...”

Herbert Spenser (Spencer)'in yukarıya aynen nakil olunan incelemesine nazaran şimdiye kadar mekteplerimizde ve liselerimizde icra kılınan tedrisatta ve tarih diye kaleme alınan eserlerde faydalı cihazların ihmal ve çok defa amaçsız oyalayıcı olduğu anlaşılır. Tarih, vaka' bellemek değildir. Bir zamanlar zararlı diye tarih dersini mekteplerden kaldırmıştılar, maksatları şüphesiz pek alçakça idi. Fakat doğrusu aranırsa “falan hükümdar veya serdar falan memleketi yaktı, yıktı; ahalisini kesti, astı” gibi şehnâmevari, açıklamaların insanlığa faydası hiçtir. Mekteb-i âliyemizde

tarih-i Osmani öğretmenleri, milletin kaderinin sorumluluklarını idare edecek gençlere, devletin kurucusu sultan Osman gaziden, mâhî-i millet Abdülhamid-i saniye kadar gelmiş geçmiş padişahların icraatından bir lisan övgüyle bahsetmekten insanlığa faydalı ne bilgi vermişlerdir? Şimdiye kadar tedris ve te'lif edilen tarihlerin birer masaldan, tarihçilerin methiyehândan farkı nedir?

Tarih, belgeye dayalı olmalıdır. On dokuzuncu asrın sonlarına doğru Almanya ve Fransa'da birçok müellifler, hariciye nezaretlerinin evrak hazinelerini alt üst ederek, geçen yüzyılın tozlu belgeleri arasında küçük bir hakikat-i tarihiye, ufak bir fayda bulmak için yüz binlerce evrakı gereği gibi araştırmaktan yorulmamışlar ve vücuda getirdikleri şaheserler, güvenilerek okunmak üzere dikkatle araştırma ve ibret-cü nazarların hars-ı irfanına emanet eylemişlerdir. Mesela Albert Sorel'in Fransa inkılab-ı kebirî ve Avrupa ünvanlı eser-i nefisi bunlardan addedilebilir. Belgeye dayalı olmayan tarihe emniyet olunamaz. Fransa da (Ernest Lavisse) ile (Alfred Rambo)'nun taht-ı nezaretinde her bölüm isimsiz kişiler tarafından kaleme alındığı söylenen on iki cilt tarih-i umumiyenin bile birçok cihetleri yanlıştır. Geçen Kanun-i Sani'de bir gazetede yazıldığı küçük bir icmal-i siyasyede Rusya-Devlet-i Aliye muharebesine dair mezkûr Laviss tarihine dayanarak söylediğim görüş, ilk Meclis-i Mebusanımızın riyasetinde bulunmuş olan Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinin adil bir itirazını davet etmiş ve en mühim tarihî eselerden sayılan o kitaptaki incelemeleri, müşârünileyh tarafından haklı ve belgeye dayalı pek doğru olarak ret ve çürütülmüş idi. Otuz sene evvelki vekayi' böyle olursa üç yüz ve üç bin sene evvelki vaka'ya (hurafe) den başka bir isim bulunamaz. Meğerki elde belge, beyne buluna! İşte o ihtiyaç, vesaik ve evrak-ı devletiyle tarihi eserler, eski paralar ve sanat eserleri gibi şeylerden ibarettir.

Belgeler, bazen Dünya kamuoyu tersine açıklamalar da bulunur, o zaman kıymeti bir kat daha artar. Siyasi zorlamaların örttüğü nice sır vardır ki ancak geçip gittiğinde zamanla meydana çıkar. Bir devrin vukuatını an be an kaydeden vakanüvisler, yalnız dışarıdan gördüğünü kaydetmiş olurlar. Zamanın iktidar sahipleri, siyasi arzularından korunmaktan dolayı hükümlerinin yanılmaya maruz olmasından kat'i nazar, hikmet-i idare gereğinden olarak siyasi bilginin farklı evrelerinden bazıları kendilerine açık olmadığından kaynaklanan mesailerî yüzeysel olmaktan kurtulamaz.

Tarihçi, olayları titizlikle inceleyip açıklayan ve kusurları söyleyen amansız bir münekkit olmalıdır. Bilincini gizli işlere, yönünü esrarengiz olaylara, amacı ricale infaz etmeli, gördüğünü, anladığını çekinmeden söylemelidir. Mümkün merteye bağımsız fikirler, cereyan hali ve umumi-i efkardan sıyrılmış bulunmalıdır. Bizde, hürriyet kelimesini bize ilk öğreten edip-i

azam Namık Kemal Bey merhumu ile 1290 ve 1300 tarihlerine doğru memleketin hayat-ı irfanına hizmeti kabil-i inkar olmayan Ahmet Mithat Efendi'nin tarihe dair bazı eserleri tarafsızlıktan serbest olamamak itibarıyla bunun gibi gerçeği ortaya koymak amacıyla incelenmesi zannederim. Her halde kendilerinden çok fazla bir himmet sarf etmiş olan (Hammer) in her dediğini, bilhassa mesalik-i padişâhânı eleştiri olarak yazdığı her şeyi ret ve kabul etmemek için büyük bir istekle atılmış ve hatta kızgınlık göstermişler, aynı müellifin uygun olmayan övgülerini hatalı bulup söylemeyerek genellikle zemmi ret, övgüyü kabul eylemişlerdir. Halbuki tarih, yalnız bir kendini övme destanları değildir. Gerçekler, yazılmalıdır. Osmanlı padişahları, kusurdan noksan, kusursuz addedilmemelidir. Yıldırım Bayezid'in Timurlenk'in notasına verdiği cevap "Ya eyyühe'l- Kelbi'l Akürü'l Mevsûm bi't- Teymur" hitabıyla başladığı sahih ise Osmanlı padişahının diploması lisanındaki şu sertlikler, eleştirilmek icap edeceği gibi Sultan Selim-i Evvel'in büyük fetihleri, boş yere vüzerasını öldürtmesinin insafsızca davranışı olduğunu söylemeğe mani' olmamalıdır. Bir yabancı tarihçi, bu hakikatleri yazsa, Kemal'in şiddetli eleştirilerinin bombardımanlarıyla recm olunurdu.

Kemal'in hürriyetperverliği ile bu zıt tarafa eğilimini görenler, merhumun her şeyden evvel pek nasyonalist olduğunu, kendisinde aşk-ı millinin zor ve güçlülük derecesine vardığını nazar-ı dikkate almalıdır ki, merhum, ateşin bir hürriyetperest, mükemmel bir yazar, büyük bir edip ve şair, belki iyi bir temaşanüvis, müthiş bir revolüsyoner olabilir. Fakat bir tarihçi değildir. Bununla onun hayran olduğumuz mükemmeliyet-i insaniyesine eksiklik gelmez.

Hiç kimse, zaman ve mekânın, çevresinin hislerinden korunmuş kalamaz. Lakin tarihçi siyasi ihtiraslardan olabildiğince uzak durmaya çalışmalıdır. Zaten bunun içindir ki olayların, ayrıntısı gözle görülmeksizin, hissiyat-ı şahsiye üzerindeki etkileri yok olduktan sonra yazılması başarılıdır.

Vakayı'a, bir dinin mürşidi veya cüz'i nazarıyla değil bir insan ihatay-i rüyetiyle bakmalıdır. Dinine aşırı bağlı ve milliyenin etkisiyle gözü kararmış olanlar- öğleyn vapur dumanı renginde güzellikle akşam oldu sananlar gibi – yanlış hisse yakalanmış olurlar.

İlim adamlarından ve enstitü a'zasından (Alfred Fuyye), konuyu güzel bir örnek ile açıklıyor: New York rasathanesinde bulunan bir rasat, semanın bir parçasını görür ki görülenlerin bir kısmı Paris rasathanesinden görülemez. Diğer cihetten, Paris rasathanesinde bulunan bir fenci de New York da görülmeyen bir takım cansız cisimleri seyredebilir. Fenn-i heyet ne yalnızca New York rasadının ufuk gözle görülebilen göğüyle ne de yalnız Paris rasathanesinin görülebilir alanıyla arkasından gider. Bu nokta bakanın heyet

dergisini bir araya getirmesiyle genelleştirmeden telkin olur. Her ilimde lazım olan topluluk. Genel bir fikirdir.

Vekayi' üzerinde inhisarî bir (nokta-i nazar)dan sıyrılabilenler, tarafsızlıkları itibarıyla mesmû'l kelimeler olabilirler.

Herkes, kendini bağımsız fikirli sanır. Fakat memleketin üstün kuvvetlerine – ister birey, ister topluluk olsun – uymuş gibi görünür olmayan zekalar, azdır, enderdir. Yok değildir: Çünkü o vakit, esas tarihi bulmaktan ümit kesmemek lazım gelir. Milyonda bir bile olsa her halde vardır. Zaten bu sebeptendir ki canı isteyen masalcı olur, lakin herkes tarihçi olamaz.

Tarih günü gününe yazılamaz. Çünkü tarihinde olayın uzun bir inceleyip araştırılması, tetkik edilmesi belgelere bağı olan iç yüzü de içine konulması lazımdır. Millet-i Osmaniye'nin mühim bir yüksek kademesi, bir gelişen dönem olan şu son zamanlarda elle tutulacak kadar yakınıımızda cereyan eden olay şimdi bütün gerçekleriyle hangi tarafsız yazabilir? Zikredilen olay hakkında Bâb-ı Âli caddesi kitapçılarının camikanlarını dolduran eserlerin tarih huzurunda ne kıymeti vardır? Şimdi herkes, taraf sahibi değil midir? Mesela bir zümre hakkında kalbimizin, ruhumuzun aşırı, ölçsüz sevgisi bizim onlara dair olan hükm-i vicdanımızın bir tarafına olmamasının yegane sebebi değil midir? Kalbimizin yücelttiği ettiği adamlar, fikren bir hata etmiş olsalar bunu mümkün değil göremeyiz. O kadar severiz ki – İnsan olmak dolayısıyla peygamberlerden bile meydana gelen hata- onlardan meydana geldiğine ihtimal veremeyiz. Halbuki bizim gibi kalp ve ruhuyla değil, akıl ve dikkatle inceleme eylesin tarih, yücelttiği kişilerin, eksik tedbirleri – varsa – görür, söyler.

Düşmanlarımız, sevmediklerimiz, varsayma olarak siyaset-i hariciye veya dahiliyemizin önemsiz bir noktasında – kötü niyetle veya iyi netice verebileceğinin farkında olmayarak- uygun gelen bir politika takip etmiş olsalar ona iyi diyememek için ne lazım gelirse söyleriz. Bundan dolayı bir kısma aşırı muhabbetimiz, diğerine aşırı düşmanlığımız bizi bu zamanda tarafsız bulunduramaz. Bizce sevdiğimiz her yaptığı iyi, nefret ettiklerimizin her yaptığı fenadır. Ciddi bir tarih ise – dediğimiz gibi – sevdiğimiz yaptıklarının – varsa – hatasını, sevmediklerimizin icraatının -varsa- iyi yönlerini göstermelidir. Şu nokta-i nazardan, bir Tayms (Times), bir Tan muhabiri doğru bilgi alır ve iyi niyet sahibi olursa bizden iyi bir tarihçi olur. Farz edelim ki başka fikrin esiri, hissi kalbinin güçsüzlüğü olmayıp da istiklal fikrine malik birkaç kişi bulunsun. Hangi kahraman-ı hakikat vardır ki hürriyetin pek alabildiğine yürümesinden zarar görüleceği hüküm olunan bir zaman ve mekânda herkesin iyi gördüğünü eleştiriye kalkışabilesin. Bu, ya aklını oynatma ya intihar demek olur. Mesela Abdülhamid-i Sani devrinde o devrin tarihi inceleme ve yayımlama

olunamaz. Çünkü ne içerde ne dışarda belgeyi incelemeye koymak, tarafsız, yok gibi.

Tarafsız denince sahip zaman olan zat veya zatlar muhalif olanlar anlaşılmalıdır. Bilakis bu muhaliflik, şiddet üzere taraftarlık demektir. Selamet düşünmeye olması bir illet düşmanlıktır. Her halde tarihin leh ve aleyhe tarafgirliklerinden hür genel ispata dayalı olması icap eder. Yoksa – külfete lüzum yok – sabah gazetelerini birbirine eklemekle mükemmel bir Tarih-i Osmani vücuda gelmiş olur.

Vakanüvislerin mükellef olduğu vecihle tarihin günü gününe yazılması olayın yüceliğine müsait değildir. Yunan filozoflarından (Solon), Lidyanın son ve dünyanın en zengin hükümdarı olup “Dünyada bundan bahtiyar kimse var mıdır?” diyen (Karazus)’a “bir adamın bahtiyar olduğuna hükmetmek için sonunu görmek lazımdır” cevabını vermiş.

Olayının, bir toplumsal olaylarda hayır ve esenlikte olduğuna hükmetmek içinde sonucunu görmek gerekir. Bu ise biraz zamanın geçip gitmesidir ve anlamsızdır. Şimdi iyi görülen bir hadisenin – herhangi bir sebeple devamlı faydalı ve mümkün olamamaktan dolayı veya birbirine katarak göstermenin fena bir netice vermesi mümkündür. Bir âli fikrin, uygun olmayan bir zeminde mevki-i fi’ile çıkarılması tehlikeli karışıklık doğarsa o yüksek emlak sahibi tarih karşısında beceriksiz, basiretsizlikle kınanır ve ayıplanır. Başarı kazanıyorsa dâhî-i îzam tanılacağından şüphe yoktur.

Her halde tarihin defne dilleriyle çerçevelediği isimler, iyi niyetleriyle, mükafatlandırılanlar değil- emellerinin güzelliğini muvaffakiyetiyle taç giydirilenlerdir.

Bir tarihçinin her gördüğünden meyil alacak kadar ulûv-şinas olması, bir hadisenin en ruhlu noktalarını görebilmesi icap eder. Herbert Spencer’in istediği gibi gelecek nesillerin işine yarayacak bilgiyi seçmek için o kudret mevcut olmalıdır. Geçenlerde zat-ı şahanenin her neye azimeti münasebetiyle tarihçi muhteremimizin yazdıklarını günlük gazetelerimizin birinde okumuş idim.

Bu Hereke seferi, tarihin iştilal edeceği umurdan mıdır, değil midir? Mesele orada değil. Şu hadiseden alınacak meyle bakalım.

Şüphesiz ki herkesin ihtisasatı derece-i vukufiyle mütenasibdir. Dışardan bir bakış, havanın güzelliğini, izdihamı, rical-i devletten kimlerin bu kusurlardan temiz olduğunu, vapurların dışarda durgun meydana getirdiği izleri, her ne kasr-ı sahilisinin hoşluğunu, alkışları, bayrakları görür, bunların niteliklerini sayar. Şiire de tutkun ise – üstad-ı muhterem gibi –

“Cism-i âşk sûrata vapur şeklin gösterir”

Mısra sakiminin etkili söz meşbuu'l fikr olarak gider, gelir. Çok değil, biraz daha ilerleyip gelişen bir fikir ise zihnen eski hakanlar ile ufak bir mukayese yapar. Onun insanlardan kaçtığını, halk ile temasta bulunduğu zaman bir hain gibi korktuğunu, milletin önünden bir felaket gibi ürküp kaçtığını, yeni padişahın ise cana yakınlığını, milletine samimiyetini, onun millet nazarında müşfik, sevimli bir baba gibi cana yakın olduğunu düşünür ve az zamanda husule gelen bu inkılabın ruh-i milletteki izlenimlerini anlamaya çalışır. Milletin ötekini, vaktiyle, korka korka, berikini şimdi, seve seve tebcil ettiğini görür.

Nazar-ı ibrete çarpan diğer bir hal vardır ki o da İstanbul'da güçlü kuvvetli yüzbinlerce millet ferdi, atıl ve miskin – “gökten maide nüzulüne” beklenen gibi – mahalle kahvelerinde mevcudiyet sefilelerini sürüklemeye çalışırken orada Hereke'de beş yaşında masumların gözleri, elleri, ayakları, kolları vatan için elde edilmiş servet bir memba kuvvet olması, faaliyetle aralıksız surette çalışmasıdır.

Düzgün bir darü's-sınaa'nın çatısı altında kardeşçe toplanan, yüzlerce Müslüman, Hristiyan, kadın, erkek, yaşlı ve çocuk birçok işçinin verimli mesaisinin, “faydasız ağızlar” denilen üretici olmayan tüketicilere telkin ettiği ders-i edepten, herkese ihsan ettiği fazilet-ı ictima'iyyeden nasibini alamamak, temaşa-i bedayiden bir hisse-i telezzüzi olmayan i'mâlar gibi ve hatta beter olarak – malûliyet-i basiret ile yaşamak değil midir?

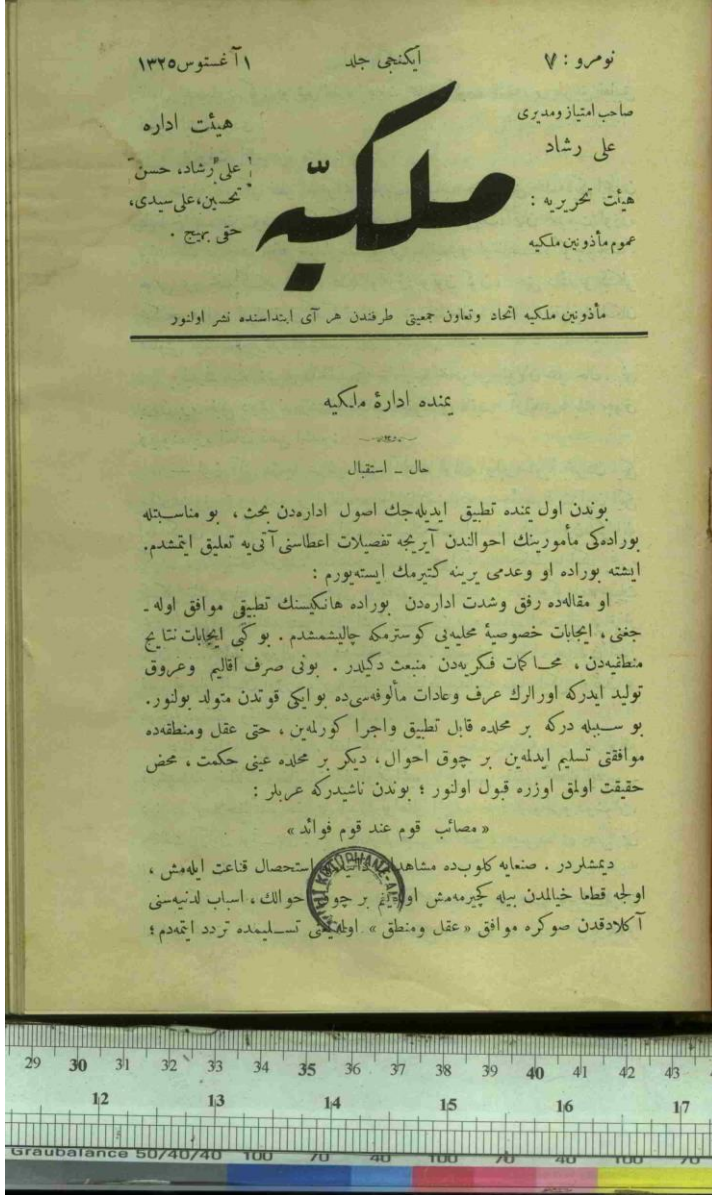
Mülkiye 316 Mezunlarından

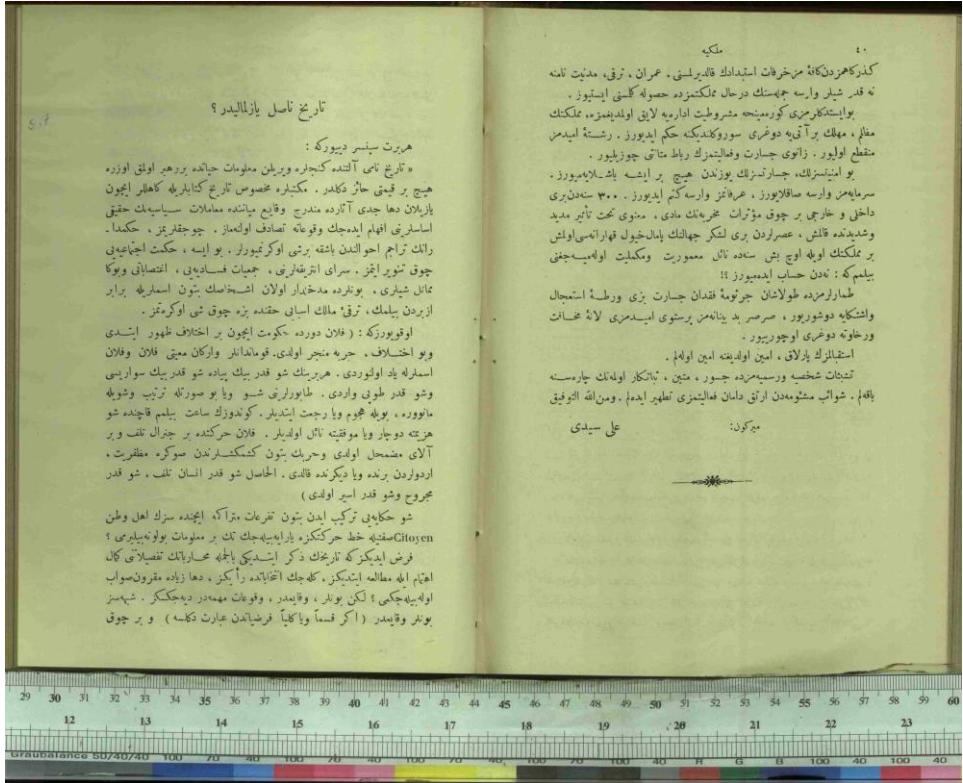
İstanbul Hukuk Fakültesi Muallimlerinden

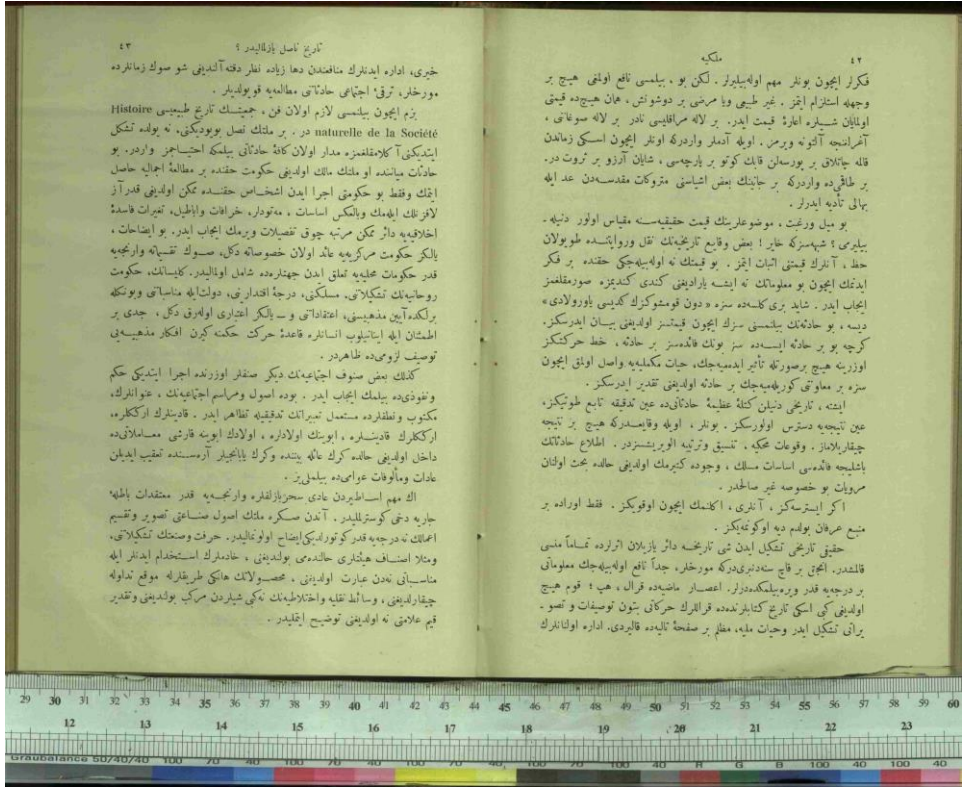
Ahmed Selahaddin

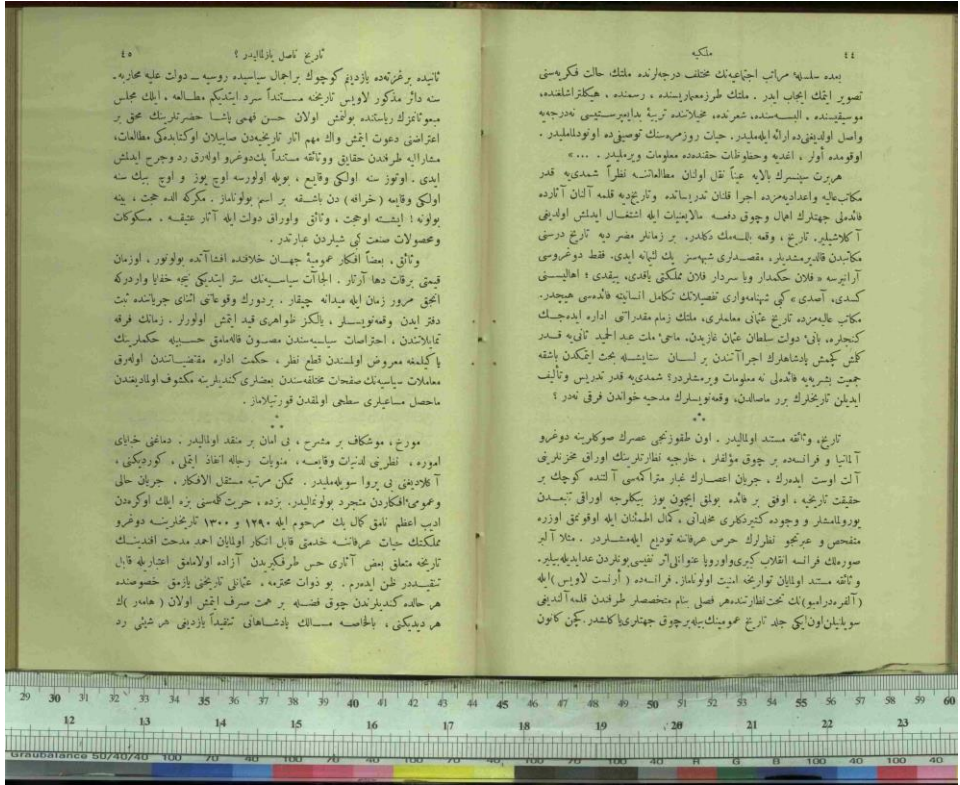
28 Haziran sene 325.

Ekler 1 *Mülkiye*, Sene 1, Numara 7, Cilt 2, 1 Ağustos 1325 (14 Ağustos 1909), s. 41-50.

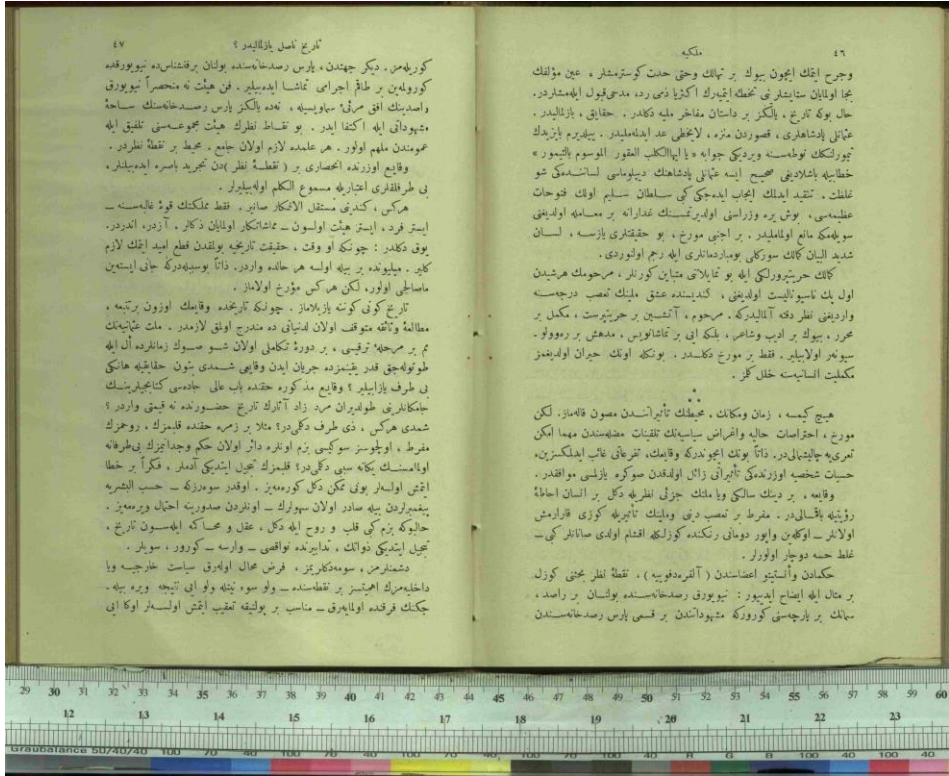

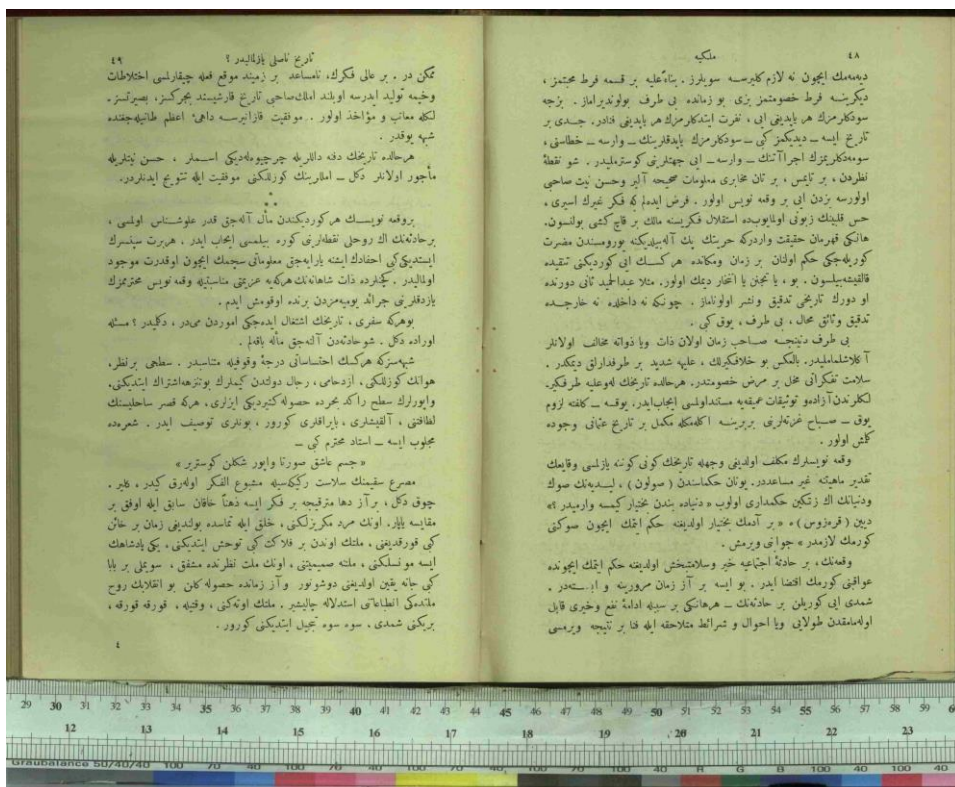
٤٤
ملک
بده سلهیه مراتب اجتماعک مختلف درجهانده ملنک حاکم فکرهستی
تصور ایشک ایجاب ایدر . ملنک طرزه معاریسنده ، رسمنده ، هیکتاراشلفنده ،
موسیقیسنده ، السسمنده، شریعه، عجلانده تریه بادیسستیسى ندرجهیه
واصل اولدیغینی دراله ایلیمیلیدر حیث روزمره سنک تومسوقده اوتولمیلیدر .
اوقومده اوزر ، اعدیه وحظوظات حقدنده معلومات وریلمیلیر
هر برت سنسرنک لایله عیناً نقل اولان معالمانسه نظرآ شمدیه قهر
مکتبجه واعدادیه مزده اجرا فلان ندریسانده . تاریخیه قلمه آنان آکارده
فاهمیل چهنلرک اعال وجوق دمسه دلایلیات ایله اشتغال ایلیش اولدیغی
آکلایلیشیر . تاریخ ، وقف ، بنسکه دکلامر . بر زمانلر مفر دیه تاریخ درسی
مکایدن قالدیرمیلیر . مقصدلری شپسز یک لئایه ایدی . فقط دوشویوس
آرانیسه « فلان حکمدار ویا سردار فلان ملککی یاقدی ، یقیدی ؛ اهلایسنی
کدی ، آسدی » کی شناسواری تفصیلات تکمیل لسانیه فاهمسی هیجیلیر .
مکتب عالیمزده تاریخ عثمانی معلملری ، ملنک زمام قدراتی اداره ایدمچسک
کنجلمر ، بانى دولت سلطان عثمان غازیمن ، مانجى مات عبد الحمید ثانیه قسدر
کیش کیش پادشاهلرک اجرا آکندن بر لسان ساینشیه بیعت ایشکدن باشته
جوت نتریهیه فاهمیل نه معلومات وریسرلرده شمدیه قدر ندیس و تألیف
ایلین تاریخلرک بر ماسالمن ، وقفه نویسلرک مدحیه خواندن فرقی نادر ؟

تاریخ ، وقفه مستد اولیلیدر . اون ملقوزنجی عصرک سوکریه دوشرو
آمانیا و فرانسه در جوق ملقلمار ، خارجه نظارتلرنک اوراق خنترلری
آت اوست ایدرک . جریان اصصارک غبار مترا کمسی آکنده کوچک بر
حقیقت تاریخیه ، اوق بر فاهمه بولغی ایچون بوز بیکلرجه اوراقی تبسندن
پورولمیلر ووجود کتیرکلری تخمائی ، کمال اطمینان ایله اوقونق اوزره
منفحص و عریضه نظرنک حرس عرفانه تودع ایلیمشادر . متلا آلیر
سورمک فرانسه اقلاب کیری واورویا عنوانی آن تیبی بونردن عبدالیه بیلیر .
وقفه مستد اولیلان توارخیه انیت اولولماز . فرانسه (آرنت لایوس) ایله
(آفره درابو) یک نحت نظارتسده هر فصل نیام مختصصا طرفندن قلمه آلدیغی
سویلیان اون ایکی جلد تاریخ عریمنیک بیه جوق چهنلری کاشدر . کین کاون

٤٥
تاریخ نامل یازیلیدر ؟
تانیده بر خرنمده یازدیغی کوچوک بر ارجال ساینسده روسیه - دولت علیه بحاریه .
سنه دائر مذکور لایوس تاریخه مستنداً سرد ایشکیم مطالعه ، ایک مجلس
میوتانلرک ریاستنده بونقش اولان حسن فهی باشا حنترلرنک عقی بر
اعتراضنی دعوت ایش واک نهم آثار تاریخیدن ساینان اوکتایدیمک مطالبات ،
مشارایه طرفندن حقایق ووقفه مستنداً ایشدوشرو اولوق رد وجرح ایدیش
ایدی . اوتوز سنه اولکی وقایع ، بویه اولورسه اوج بوز و اوج بیک سنه
اولکی وقایه (خراجه) دن باشسنه بر اسم بولولماز . مکرکه الله جنت ، یه
بولانه ؛ ایسته اوجت ، وثائق اولوراق دولت ایله آثار یقیسه . مسکوکات
و محصولات صنعت کی شیاردن عارتدر .
وثائق ، بصداً افکار عمومی جهسان خلایقه افشا آئمه بولونور ، اوزمان
قیمتی برقان دها آرتار . الحاقاً ساینسک ستر ایشدیغی بیه خفا اولورکه
الحق مرور زمان ایله میدانه جیلار . بر دورک وقایعی اثنای جریانده ثبت
دفتر ایدن وقفه نویسلر ، بانکر طواهری قید ایش اولورلر . زمانک فرقه
تاریلاندن ، احزاسات ساینسندن مصون قلمنق حسیبیه حکماترنک
یا کلمنه مروض اولسندن قطع نظر ، حکمت اداره ، مقتضاسندن اولوق
ماملات ساینسک صحافت مختلفسندن بعضلری کتیدلرک مکتوف اولادیلندن
ماحصل مساعیری سطحی اولقندن قورتلانماز .

مورخ ، موشکاف بر مشرح ، فی امان بر منقد اولیلیدر . دماغی خرابی
اموره ، نظری لغزات وقایسه ، منوکت رجاه اغاذ ایشل ، کوردیکی ،
آکلایغینی فی پروا سوله میلیدر . ممکن مرتبه مستقل الاکلار . جریان حلی
وعومی افکاردن شجره بولولیلیدر . بزده ، حریت گسسی بزه ایک اوکرهمن
ادب اعظم نطق کال یک مرحوم ایله ۱۷۹۸ و ۱۳۰۰ تاریخلرنده دوشرو
ملکتک حیات عرفانه خدمت قابل انکار اولیلان احمد مدحت اقدیسک
تاریخه منقح ایش آناری حس طرفیکردن آزاده اولامق اعتباریه قابل
تقدیردن ظن ایدرم . بو ذوات عجزیه ، عثمانی تدریجی یازوق خصوصنده
هر حالده کتیدلرکدن جوق فضیه بر هت صرف ایش اولان (هاندر) ک
هر دیدیکی ، الحاحسه مسالک پادشاهای تشریف یازدیغی هر شیش رد

48
 دیمهک ایچون نه لازم کیرسه سویوز. بامطیله بر قسه فرط عیتمز،
 دیکرته فرط خصومتیز ری، یوزمانه بی طرف بولوندریماز. بوجه
 سودکارمرک هر یایدنی ای، نغرت ایشکارمرک هر یایدنی فادر، جسدی بر
 تاریخ ایسه - دیکیز کی - سودکارمرک یایدقیریک - وارسه - خطاسق،
 سومه کیرتیزک اجرا آتک - وارسه - ای جهنمیزی کورتمیلدر، شو قطعاً
 نظردن، بر نایس، بر نان غازی معلومات صحیح آیر وحسن نیت صاحبی
 اولورسه زدن ای بر وقته نویس اولور، فرض ایله که فکر غیرک اسیری،
 حسن قلبیک زبونی اولما یوسیده استقلال فکر نیت ملک بر قاج کیش بولسون،
 هانکی قهرمان حقیقت واردکه حربتک پک آیهیلدیک بوروسندن مضرت
 کوریه چکی حکم اولان بر زمان و تکلمه هر کسک ای کوردیکی تنقیده
 قالیقشیلسون، بو، یا نجین یا اغیار دینک اولور، متلاً عبدالجید تانی دورنده
 او دورک تاریخی تدقیق و نشر اولونماز، چونکه نه داخلده نه خارجده
 تدقیق و نایق حال، بی طرف، یوق کی،

49
 مکن در، بر عالی فکرکه، ناسماعه بر زمینده موقع همه چیقارلسی اختلاطات
 وخیبه تولید ایدرسه اولنده امامک صاحبی تاریخ قارشینده بچرکیز، بصریتیز
 لکته معاتب و مؤاخذ اولور. موقتیت قزایرسه داه: اعظم طایفه چندده
 شیه یوقدر.
 هرجاهه تاریخک دغه دالایره چرچیوبه یزکی اسما، حسن نیتلیله
 مأجور اولانر دک - امامباریک کورلککی، موقتیت ایله تنویج ایدانرد.

بروقه نویسک هر کوردیکندن مال آه جق قدر علوشتناس اولسی،
 برجاهنمک الک روحل تقفاری کوره، ییلسی ایجاب ایدر، هربرت سنسیرک
 اینتدیگی ایضاک اینته یزایه جق معلوماتی سجمک ایچون اوقدرد موجود
 اولالیدر، بکلمه ذات شاهانه کهرکه عربتی مناسیته وقته نویس عزیزک
 یازدقیرتی جرائد یومیسزین برنده اوقومش ایدم.

بوهرک سفی، تاریخک اشتغال ایدمکی اوردن سدر، دکیدر؟ مسئله
 اوراده دک، شو حادته دن آله جق مانه یاقا.

شپه سرکه هرکک احتیاساتی درجه و قوفیه متناسدر. سطحی بر نظر،
 هولک کوزلککی، ازدهانی، رجال دودندن کینلرک بوتزه اشتراک ایشیکینی،
 اوورلرک سطح را که مجرد حصوله کیردیکنی ایزاری، هرک قصر ساحلیسک
 لطاقنی، آلفیشاری، یازقاری کورور، یوناری توصیف ایدر. شمرده
 مجلوب ایسه - اسناد عجزم کی -

«جسم عاشق صورتا واپور شکن کورتر»

معصر عقینک سلامت ریگسکیه مشوع الفکر اوفرک کیدر، نایر.
 چوق دک، بر آرز دها مترقیجه بر فکر ایسه دهغاً خاقان سابق ایله اوفق بر
 مقایسه ییله، اونک مرید مکرزلیکی، خلق ایله تماسده بولشاینی زمان بر خائن
 کی قورقدیننی، ملکت اوندن بر فلاک کی، توحش ایندیکی، بکی پدشاهک
 ایسه مونسلیکی، ملته صمیمیتی، اونک ملت نظرده متفق، سوتیل بر با
 کی جاهه عین اولدیننی دوشونور و آرز زمانه حصوله کین بو انقلابک روح
 مائده کی طبیعاتی استقلاله چالیبیر، ملکت اونک کی، وقیه، قورقه قورقه،
 بریکنی شدنی، سوه سوه تجیل ایندیکی کورور.

وقه نویسک تکلف اولدینی وجهه تاریخک کوی کونه یازلسی وقایعک
 تقدیر ماهیته غیر مساعدر. یونان حکمسندن (سولون)، لیسندینک سولک
 ودینایک الک زکین حکمداری اولوب «دنیاه شدن غنایر کیمسه وارمیدر»
 دین (فرموزون) «بر آتمک غنایر اولدینته حکم اینک ایچون سوکنی
 کورمک لازمدر» جوابی ویرمش.

وقه تک، بر حاده اچنایه خیر وسامتینش اولدینته حکم اینک ایچونده
 عوائق کورمک اغضا ایدر. بو ایسه بر آرز زمان مرویسه و ایدستدر.
 شدنی ای کوریلن - هرجاهنک - هرجاهنک بر سیبه ادا نفع و خیری قایل
 اولماندن طولانی ویا احوال و شرایط متلاخه ایله فا بر نتیجه ویرسی

